

Toponimia nagusia normalizatzeko irizpideak mintzagai

Patxi Salaberri Zaratiegi*

Sarrera

Euskal toponimia nagusiaren normalizazioa egin baino lehen uste dugu badela aintzat hartzekoa den puntu garrantzi handiko bat, hain zuzen ere euskaldunok bizitutako gorabehera politikoengatik jasan behar izan dugun kulturagabetzea. Hau ez da txantxetako kontua. Gure deiturak, konparazioe, erdal grafiaz izkiriatu izan dira beti, lehenik latinez eta Nafarroako erromantzez edo gaskoiez, eta gero gaztelaniaz, Hegoaldeari dagokionez. Honen ondorioz ditugu egun, errate baterako, *Irazoqui*, *Múgica*, *Recalde* edo *Durruty*. Hau garbi erran beharra dago, anitzetan ematen baitu egungo deitura askok berezko bilakaera izan dutela, hizkuntza ofizialak ez duela zerikusirik izan haien itxura aldaketan. Hauen aldamenen ditugu, toponimian, euskaraz –baina ez erdaraz maiz– gorde diren *Iratzoki* (*Itzóki* laburtua, oker ez bagaude), *Muxika*, *Errekalde* eta *Urrutia* ugariak. Hots, euskarak bizitzeko –edo hobeki erran dezagun «bizitzeko»– aukera izan duenean berezko dituen ezaugarriak atxiki ditu, eta, beraz, normalizazioa egiten denean hau oso kontuan hartzeko gaia da, zeren deitura bakoitzak bere historia eta bilakaera izan duela egia baldin bada ere, egia da, orobat, deitura horiek askatasunik gabeko –hizkuntz askatasunaz ari garestuinguru historiko jakin batean garatu direla, nolabait errate aldera.

Deituretatik pertsona izenetara igarotzen bagara, ikusten dugu Nafarroan Erdi Aroan eta XVI. mendean usaiakoak ziren hainbat izen euskaldun –etimoa zein ere den– XVII. mendean bakantzen hasten direla, eta XVIII. ean ia desagertzen direla. Kasu honetan daude, konparazioe, *Bernart*, *Eneko*, *Joanes*, *Otsoa*, *Petri* eta beste hainbeste, eta onomastikan modak badirela ezinukatzeko egitatea izanagatik ere, ezinukatzekoa da, era berean, badela politika gorabeheren eta euskal izenen arteko batetortze garbia, susmagarri egiten dena, gutxieneko kontuan.

Herri izenei doakienez, jakina da hainbat kasutan forma bakarra erabili dela erdaraz eta euskaraz, nahiz ulertzekoa den bezala alde zerbait izaten den, ebakitze-

* Nafarroako Unibertsitate Publikoa.

ko orduan. Adibidez, Oltza zendeako *Izu* herriaren izena erdaldun batek [iou] edo ahoskatuko du eta euskaldun batek [isu], [isù] edo antzeko zerbait. Kasu honetan izena normalizatzeko orduan ebakera diferente horiek izateak ez du berebiziko garrantzirik, erdarazko [o] eta euskarazko [s] berdin idazten direlako, baina beste kasu batzuetan aldea handiagoa da, *Irurtzun / Irurzun*-enean, erraterako. Hemen ebakerak bana direla dakusagu ([c] euskaraz, [č] erdaraz), bai eta ere gure hizkuntzan soinu hori *tz*-z izkiriatzen dela, gaztelaniaz *z* besterik ez dagoen bitartean. Oraingoan, beraz, idazteko orduan bi formen artekoa handiagoa da, baina ez da hain-besterainokoa non herria izendatzeko bi aldaera diferente (*Irurtzun / Irurzun*) proposatu behar diren.

Irurtzun-en kasua garbi samarra da, herria euskal eremuan egonik nolabaiteko lege babesa baduelako lehenik, eta inguruko euskaldun ugariak *Irurtzun* besterik erraten ez dutelako gero. Nafarroako beste alderdi batzuetan, berriz, erdararen presentzia, bertan edo inguruetan, aspaldikoa da eta maiz hizkuntza honek herri izena modu jakin batera eboluzionarazi du, euskarazko bidez arras bestelakoa den modura hain zuzen ere. Hau da Nafarroako ekialdeko hainbat herri izenekin agitzen dena; konparaziorako hor ditugu aspaldi handi honetan euskara galdua duen eremuko bi herri: erdaraz *Bigüezal* deitzen dena, euskaraz Zaraitzuko azken euskaldunek oraino ere *Biotzari* deitzen duten bera, eta Zangoza ondoko *Liédena*, Zaraitzun oraindik *Ledia*-tzat ezagutua, zein *Bio(t)zali* eta *Ledena*-tik atera baitira. Orain gutxi arte euskaldunak izan diren herrien artean, iparralderago, *Erronkari / Roncal* (< *Erironcali*), *Galoze / Gallués* (< **Galose*-ren gisako batetik aterea), *Gorza / Güesa* (< *Gorza*)... eta beste ditugu.

Alderdi honetan zortea izan dugula erran dezakegu, Zaraitzuko eta neurri txikia-goan Erronkariko azken euskaldunak informatzailatzat baliatzeko aukera izan dugulako. Beste alderdi batzuetan, berriz, partikulazki euskal eremutik urruti egonik Zaraitzu eta Erronkaritik Bardeara eta Erriberara jaisten diren altxunbideen tankerako harreman biderik izan ez dutenetan, ez dugu modurik, egungo euskaldunak baliatuz, bertako herri izenen euskarazko aldaera edo euskarazko izena zein ote zen jakiteko. Hutsune hau nola bete daitekeen hurrengo atalean azaltzen dugu.

Sarreratxo hau bukatzeko beste kontu bat aipatu behar eta nahi dugu, normalizazio lanean noraezekoak diren aldaketei dagokiena hain zuzen ere. Oroitzen gara orain urte gutxi batzuk Nafarroako idazle ezagun batek izen aldaketan aritzea parregarri gelditzeko bidea zela erran zigula, hau da, eta haren ustez betiere, herri izen bat normalizatzen bada normalizazio horrek behin betikoa izan behar du, irri eta lotsaemangarri suertatzen baita izena gaur modu batera eta bihar beste batera ezartzea, hots, izen aldaketan jardutea. Aski baitute euskaldun gaixoek euskaldun izateak dakarren ezinitzurizko zamarekin!

Ezin ukatu gure idazleak zioenak bazuela funtsa, baina, gure irudiz, gauza bat atzentzen zuen hark: euskaraz, frantsesez eta gaztelaniaz ez bezala, normalizazioa –normatibizazioa hobeki erran genezake– orain egiten ari garela, eginkizun dugula oraino ere hein handi batez, eta, beraz, normala dela zabuka eta balantzaka ibiltzea, zabu eta balantza horiek gehiegizkoak eta arrazoirik gabeak, apetsa hutsezkoak, ez badira behintzat. Horrela gertatu da, euskara irakasleok ongi dakigunez, euskara

batuarekin, eta horrela gertatzen ari da, neurri batean, euskal toponimiaren normalizazioarekin. Nafarroaz den bezainbatean, *NHI* argitaratu aitzin ikerketa franko egin zen, paper zaharrak eta liburu zaharrak arakatu eta miatu, ahozko bilketa ere egin genuen Nafarroako herrietan, baina artxiboetan gorderik zeuden altxorrek hein batez ezkutupean gelditu ziren artean. Gero gehiago ikertu da eta ikerketa honen emaitzak izan dira azken urteotan proposatu diren aldaketak, orain lehen ez genituen datu franko baititugu. Ez dugu nahi, alabaina, irakurleak pentsa dezan egunero aldaketan ari garela; ez, hau ez da horrela, eta izan ere ezin daiteke izan. Aldaketak ahal diren gutxienak egiten dira. Nolanahi ere, ikerketa egin behar dela gauza agiri-koa da, hur rengo puntuan zehazten dugun gisa.

Ikerketa egin beharra

Toponimo nagusiak finkatzeko orduan maiz ikerketa egin behar izaten dugu, anitzetan datuak irispedean ez daudelako. Hemen oraindik euskaldunak diren alderdiak eta hizkuntza galdu dutenak bereizi beharko ditugu lehenik, ez baita gauza bera, adibidez, Nafarroako Erdialdeko edo Arabako Lauko –gaurdainoko «Lautada» da hau– ibar batez edo herri izen batez mintzatzea, irizpena ematea, eta Gipuzkoako Goierri aldeko edo Bizkaiko Durangaldeko beste batez mintzatzea.

Eremu euskaldunaz ari bagara, datuak usu helmenean izanen ditugu eta konponbidea, nolabait, jendearengana joan, galdegin, eta finkaturikako irizpide zenbaiten arabera erabakiak hartzea izanen da. Nolanahi ere, euskarak bizitu duen eta oraindik ere neurri batean –eskualdeen araberako kontua da hau– bizi duen egoera ez-ofizialarengatik, bilakaera azkarra izan du, irakaskuntzako, administrazioko, komunikabideetako hizkuntza izatearen galga izan ez duelako, eta beraz, informazioa eman diezazkiguketuen datuak aintzakotzat hartu behar badira ere, ezin dira beti lege izan, dauden-daudenean.

Izenek maiz bukaerako *-a* berezkoa galdu dute, hizkera arrunteko hainbat hitzek bezala (*gauz bat, gauz bet* / *Donosti*, adibidez¹), eta bortizki laburtu dira, aldamean erdarazko izen oro har kontserbatzaileago baldin bazuten ere. Konparazione, *Olaxti* edo *Otsagi* erraten zaie Nafarroan erdaraz *Olaxagutía* edo *Ochagavía* deitzen diren herriei eta ez bakarrik deitu; euskaldunok ere, mintzatzerakoan, *Oláxti* eta *Otsági* –edo *Otxági*– ibiltzen ditugu normalean, eta aurrenekoa oraindik gure hizkuntza mintzatzen den eremuan egonik, erabat natural gertatzen zaie inguruetakoz hitzunei. Bigarrenaren kasua bestelakoa da, euskaraz bakarrik zahar bakan zenbaitetik egiten baitute. Baina honetaz aitzinago mintzatuko gara.

Hortaz, ahozko bilketa egitea ezinbestekoa da; ez, ordea, aski. Honetaz gainera literaturaz baliatu behar dugu, hemen maiz datu erabilgarri asko azaltzen direnez gero. Adibidez, Zaldibia eta inguru horretako herri izenen gaineko zalantza sortu zelarik Iztuetaren lanetara jo genuen, eta Nafarroan ere *Iruñea* / *Iruña* pareak edo

¹ Iñaki Camino donostiarrak erraten digunez *Donosti* aldaera laburtuak, Donostian, hogeita bost urte-tik gora ez ditu izanen.

Artzibar-en izaerak sortzen zuten zalantza argitzeko Elkanoko Lizarragaren, Larrekoren eta besteren lanak baliatu genituen². Zernahi gisaz, literatura, edo zehazkiago erran, testu idatziak ere *cum mica salis* hartu beharrak dira, aitzinxeago ikusiko dugun moldean.

Testuez ari garelarik ezin ahantzi Erdi Aroko eta geroagoko agiriak jasotzen dituzten «bilduma diplomatiko» deitzen direnak, bertan aurkitzen baititugu herri izen askoren aspaldiko aldaerak. Gainera, agiri horietako lekukotasunez baliatuz, anitzetan izen baten bilakaera jarraitzeko aukera izaten da, denboran zehar. Nolanahi ere, eta Nafarroari dagokionez, kontuan hartu beharra dago aipatutako bildumetan azaltzen diren herri izenen aldaera esanguratsuenak orain hamar urte argia ikusi zuen *NHI*-n bilduak direla. Egia da, halere, geroztik dokumentazio franko eman dela argitara, Eusko Ikaskuntzaren *Fuentes documentales medievales del País Vasco* delakoan partikulazki, eta honen azterketa ere egin behar dela, ustekabeak beti izan baitaitezke³.

Ikerketa egiteko orduan beti interesgarria da, eta Euskal Herriko alderdi erdaldundu zabalean baitezpadakoa, artxibo lana egitea. Lan hau mantsoa, aspergarria, gogorra eta anitzetan eskertzarrekoa da, ordu asko sartu bai baina fruitua, emaitza, segurtaturik ez dagoelako. Ateratzen diren ondorioak, ordea, literaturatikakoak baino aise fidagarriagoak izaten dira, artean kontuz tratatzeko diren datuak ere egonagatik. Erraterako, Oibar aldean jatorra zen *Zarebidea*-rekin batera *Sadabidea* odonimoa ere agertzen da. Honelakoetan ikertzaileak bere buruari egiten dion galdera da *Sada* ere –erdarazko izena, izen ofizial bakarra– ez ote genuen euskaldunok erabiltzen garai batean, *Zare*-rekin batera. Hemen *erabilera* irizpidea ezarri nahi izaten dute batzuek, praktikokoak izatearena: euskaldunok *Sada* ere erabiltzen genuenez gero, eta bidenabar erdarazko izenarekin bat datorrenez gero, aukera dezagun *Sada* eta bazter dezagun *Zare*, zerren, irabazi, zer irabazten ote du euskarak bigarren forma hau erabiliaz? Hau gure ustez praktikotasuna gabe, «praktikokeria» da, menderik mende euskaldunok erabilitako aldaerak baztertzea dakarrelako berekin.

Praktikotasuna aipatu baitugu, beharrezkoa da ikerketa egiteko orduan diruaz mintzatzea. Izan ere, nornahik ezin du ikertzaile izan; horretarako prestakuntza behar da lehenik eta astia, astia franko, gero. Horregatik beka ateratzea, bekadu-

² Ez dakigu gure ahaleginek deustarako balio ote duten; 1999ko ekainaren 22an, *Egunkaria*-n, Iruñeko kazetari euskaldun ezagun baten artikulu bestela interesgarrian *Saraitzuko Espartzan* eta *Artze bailaran* irakurri dugu. *Zaraitzuko Espartzan* (modu bat baino gehiago dago hau errateko; ikus beheitiago) eta *Artzibarren*-en ordainez. Euskaltzaindiak hartzen dituen erabakiak ezagutzeko ahalegina egin behar genukeela uste dut, bai arlo honetan eta bai besteetan ere.

³ Konparaziorako. *Uxue* izena *-r-z* dokumentatzen da 1146. urtean (Goñi, 1997: 251): "...Guillermo Acenar in / Sangossa, Martin de Leeth in Galipenzo et in Vnse, Arremir Garceitz I in Urssua, episcopo Lupo in Pampilona". Carlos II.aren –honen bihotz gantzutua herri horretan dago– 1361eko agiri batean ere azaltzen da dardarkaridun forma: "item nous donnons et laissons a l'eglise de Notre Dame d'Ursua en notre royaume de Navarre, vns vestemens et vne lampe d'argent qui ardera iour et nuit". T. Ruiz (1997: 300). Dardarkaridun forma hau bi lekutan agertzen denez, hutsa edo nahasketa ez dela ondorioztatu beharko dugu. Hortaz, *Uxue* izena *urzo*-rekin, edo are gehiago, *ur*-rekin lotua dagoela pentsatzeko arrazoiak badira.

nen bat hartzea oso komenigarria dela iruditzen zaigu; honetarako, ordea, sosa behar. Gu orain toponimia nagusiaren normalizazioaz ari gara, baina oikonimoen kasua ere iruditsua da. Kontu egin dezagun, erraterako, herri batean etxe izenak normalizatu nahi direla. Hau egiteko lehenik bizirik dauden aldaerak bildu beharko dira –hau ez dateke sobera zaila, oikonimo biziak gehientsuenek ezagutzen dituzte- nez gero, neurri batean edo bestean, adin batetik aurrera partikulazki-. Halere, eta bigarrenik, artxiboak ere aztertu behar dira, ezin baitira, adibidez (Iturengo oikonimoak dakartzagu hona; Iñigo, 1996: 534, 542) *Máixtamáttiá* edo *Xixtérniá* bere horretan eman. Hauen partez paper zaharretan aurkitzen ditugun *Mariestebanbaita* eta *Sastrearena*, *Sastrerena* edo *Sastrenea* aukeratu beharko ditugu, finkatutako irizpide batzuen arabera. Hortaz, dirua behar dela garbi dago; besterik da ordea diru hori nondik aterako den zehaztea.

Euskaraz idatzitako testuen garrantzia, toponimia nagusiaren normalizazioan

Nafarroako herri izen asko ez dira sekulan agertzen euskal testuetan, eta agertzen direnean kontu handiz erabili behar dira, izen ofizialaren eragina beti oso handia izan delako, eta eskualde bateko euskaldunek beste bateko izenak anitzetan ezagutzen ez dituztelako. Komunikabideetan, mota guztietako paper ofizialetan, eskolan eta bestetan euskaldunok beti irakurri eta aditu duguna erdarazko izena edo aldaera izan da, ez euskarazkoa, eta honek euskal idazleen lanetan eragina handia izan duela ezin ukatuzko egia da. Mendoza & Múgicak (1993) *Nafarroako Herri Izendegia*-ren kritika egitean Akademiak literaturako lekukotasunak ez zituela behar bezainbeste kontuan hartu zioten, eta euskarazko idazkietan finkatutako aldaera laburtuak ontzat eman behar genituzkeela. Bigarren puntuaz aurrerago mintzo gara; aurrenekoaz honela genioen aipatu kritikari erantzuteko moldatu lanean (Salaberri, 1995: 572-573):

Zer erranik ez, Nafarroako idazle euskaldunek ez dituzte ezagutu, gutiz gehiengotan, mende honetarako zeharo erdaldunduta zeuden eskualdeetako euskarazko izenak, euskaldunek euskaraz ibiltzen zituztenak, ikerketa sakonik burutu ez zutelako, eta beraz, nahiz eta behin edo beste herriren baten izena euskaraz erabilia ikusi, ezin hartuko dugu euskal tradizioaren erakusgarritzat. Guri askoz fidagarriagoak iruditzen zaizkigu, gutiz ere euskara galdurik dagoen Nafarroako eskualde zabalean, toponimia txikian gorde diren herri-izen ugariak, zeren erdal testuinguru baten barruan agertzen badira ere beste osagai euskaldunek (-*agerri*, -*bide*, -*landa*, -*mendi*, -*muga*...) eta euskararen arauetara ematen genituzkeela. Bigarren puntuaz aurrerago mintzo gara; aurrenekoaz honela genioen aipatu kritikari erantzuteko moldatu lanean (Salaberri, 1995: 572-573):

Artikulu berean literaturan inoiz ageri den ibar bereko herri izen batez mintzo ginen, honela:

“(...) *Zolina* ez dugu aurkitu testuetan, baina bai ondoan dagoen *Tajonar*, herri honen euskarazko izena, testuak testu eta idazleak idazle, *Taxoare* edo *Taxore* izan bada ere: «Iragan igande arratsaldean Iruña ondoko *Tajonar* delako errixkan, mutiko batek arma etxetik artu, burasoen gorderik kargatu; eta zer egin gogo zuen ez dakigu-

la, tiroa aurdiki zitzaion (...)", Larreko, Nafarroatik, 71. or. Etzana gurea da. Agirietan ordea, hau dugu, besteak beste: «Su casa llamada Jayria...afrentada con casa de *tasorenna* y churdinena del dicho lugar», Etsainen, ikus "Nafarroako zenbait ibar-II", 14. or.; «Mas otra (pieza)...llamada *Tasorevidezarracoa*, afrontada con el Camino viejo de Tajonar, y pieza de Alzorrirena», PRA-Elo, 45. k., 1792. Etzanak gureak dira".

Beste adibide bat, aipa litezkeen ugarien artean, Lizardirena da; autore honek (1972: 53-54) *Sangüesa'n* eta *Sangüesa'ko* darabiltza eta testu idatziaz gida bakartzat hartuko bagenitu badirudi *Sangüesa* aukeratu behar genukeela aldaera normalizatutzat. Alabaina, badakigu hiriaren euskal izena *Zangoza zela*, hau baitzen Elkanoko Joakin Lizarragak ibiltzen zuena, eta Zaraitzun euskara desagertu arte ibili dena (*Zangóza*. Erronkarin *Zánkoza* erraten bide zen). Gainera, toponimia txikian ere *Zangoza* behin baino gehiagotan kausitu dugu, Oibar haranean eta Orbaibarren, *Zangozabidea* mikrotoponimoan (Salaberrí, 1994: 304).

Hortaz, eta laburtuz, gure irudiz euskarazko literatura eta testuak oro har oso aintzat hartzekoak dira, baina beti kontuz ibili behar dira, euskal idazleek lehen, orain bezala bestalde, erdara izan baitute gehienbat kultur hizkuntza.

Politika, ohitura kontuak eta herri izenen normalizazioa

«Politika» ezarri dugu ataltxo honen izenburuan, baina ezin da erabat erran orain aipatu behar dugun arbuio eta gaitzespenaren arrazoa bakarrik politikoa dela, politikak euskarazko izen batzuk atzera botatzean ikuskizuna izan badezake ere.

Nafarroan zenbait udal eta kontzejuk Euskaltzaindiak egindako proposamenak ez dituzte gustoko izan, hau dela eta bestea dela. Arbuiatu edo ezetsi diren izenetako batzuk hauek dira: *Bizkarreta-Gerendiain*, *Iruñea*, *Oronoz-Mugairi*, *Urdaitz*, *Labio* eta *Zolia*. Ezespenaren arrazoiak zein izan ote diren aztertzen badugu, erran dezakegu bi talde daudela izenotan: batean *Oronoz-Mugairi* dugu, hots, oraindik euskaldun dirauen alderdian kokatutako herria, eta bestean gainerako guztiak, multzo honetan batetik bestera aldeak dauden arren.

Zernahi gisaz, euskaraz mintzatu edo erdaraz mintzatu, garbi ikusten da arbuioaren sorreran egungo formatik urruntzea dagoela, hots, tokian tokiko jendearendako arrotz diren formen ezestea dago, azken batean. Oronoz-Mugairin inork ez du egun, dakigunez, *Mugairi* erraten; denek *Mugaire* ibiltzen dute, euskaraz eta erdaraz, eta hori dela-eta arrotz egiten zaie *-i-z* bukatutako izena, nahiz jatorrizko forma hau bakarra izan den aspaldidanik, harik eta XIX. mendearen bigarren erdian, ditugun datuen arabera, desagertzen den arte. Hemen tradizioa / egungo erabilera bikoiztasuna dago⁴.

Bizkarreta-Gerendiain-i dagokionez, herrian ez da orain euskaldunik gelditzen, eta inguruetan gero eta gutxiago –tradizioko hitzunez ari gara hemen, ez euskaldun

⁴ *Mugaire*-ren etimoa, halere, ez da, Mendoza & Múgicak nahi dutenaz bestera, *Mugabide*. Ikus Salaberrí, 1995: 564-565. Bi egileok segurutzat ematen zuten etimologia horrekin *Mugaire*-ren egokitasuna azpimarratu nahi zuten, *Mugairi*-ren aldean.

berriez-, eta herritarrek ezagutzen duten forma bakarra erdarazko *Viscarret* da. *Gerendiain* euskaraz ibili da eta ibiltzen da Erroibarren, eta bertakoei ez zaie arrotz gertatzen. Arazoa, kasu honetan, *Bizkarreta*-ren bukaerako *-a* horrek sortzen du, herrian kokaturik dauden karteletan ikus daitekeen bezala; soluzio bat *Viscarret* erdarazkotzat eta *Gerendiain* euskarazkotzat jotzea litzateke, gaurdainoko erabilerari jarraikiz⁵. Elkarrengandik aski urrun baitaude -jatorri diferentea dute, bistan denez-, bide seinaleetan, paper ofizialetan eta abarretan biak agertuko liriateke.

Urdaitz-en kasua antzekoa da, baina ez berdina. Kasu honetan urdaiztarrek *NHI*-n proposatu *Urdaitz* atzera bota zuten, erranez, oso oker ez bagaude, «betiko izena» *Urdániz* izan dela. Hemen garbi ikusten da euskararen galeraren garrantzia zenbaterainokoa den, urdaiztarrak ez baitira ohartzen atzo arte bertan *Urdaitz* erraten zela, Inbuluzketan orain gutxi arte eta Eugi-Iragin oraindik ere egiten den bezala (ikus Salaberri, 1993). Dena dela, hemen kontuan hartu behar da bi izenok bata bestearengandik hurbil daudela eta eremu euskalduna izanik -legez, baina ez hizkuntzaz- *Urdaitz* bakarra proposatzen zela, ez *Urdániz* eta *Urdaitz* batera (cf. *Bizkarreta-Gerendiain*).

Labio eta *Zolia* pareaz beherago mintzo gara; oraingoan arazoa da udalak ez dituela *Labio* eta *Zolia* euskal izentzat onartzen, hau da, ez dituela nahi *Labiano* eta *Zolina*-ren aldamenerako.

Iruñea / *Iruña*-ren kasua garrantzi handiagokoa da, «euskaldunen hiri buruzagia» baita, aspaldian norbaitek erran zuen moduan. Kasu honetan, jakina denez, Euskaltzaindiak orain urte batzuk Mitxelena-ren iritziari jarraikiz *Iruñea* -a proposatu zuen, besteak beste hau delako Iruñean argitaratu diren hainbat libururen inprenta oinean azaltzen den aldaera. Gero Iruñeko udalaren *Iruña*-ren aldeko erabakia etorri zen, oker ez bagabiltza -erran beharrik ez dago alkatea eta zinegotzi guziak edo gehienak erdaldunak zirela, eta onomastika kontuetan arigabeak. Uste izatekoa da kasu honetan faktore politikoak izan zirela tartean-, eta Nafarroako Gobernuko Hizkuntza Politikarako Zuzendaritza Nagusiaren aldeko botoa, Estebe Petrizanena aurrenik⁶.

Honelako kasuetan, geure buruari egiten diogun galdera da, Euskaltzaindiak nola jokatu behar ote du? Udalak beregainak dira nahi duten izena hartzeko, Nafarroan Gobernuak onartzen badu, oso oker ez bagaude, eta Akademia, berriki oraitarazi digutenez, «aholkularia» besterik ez da, hots, aholkua eman dezake, baina gero aholku hori aintzat hartzen ez bada udalek onartua onetsi beharko du. Legez hau

⁵ Iñaki Caminok dioskunez (ahozko adierazpena), berak Mezkitzen *Bizkarreta* entzuna du, erdaraz *Viscarret* deitzen den herria izendatzeko. Guk honelakorik ez dugu bildu, baina ez zaigu harrigarri gertatzen, euskara hil zorian dagoen hau bezalako eskualdeetan ohikoa baita, erdaraz mintzatzearen bortxaz, euskaraz egiten duten bakanetan ere herri-izenen erdarazko aldaerak erabiltzea.

⁶ Dokumentazio zaharrean, erdarazkoan, *Irunia*-ren tankerako formak aurkitu ohi ditugu, hots, *Iruña* edo, baina deizioaren batean euskarazko forma ere kausitzen dugu: " Ferme senior *Lope Enecones / de Irunia*. Testes huius commutationis senior Semeno Fortunionis... / teco. senior Acenars Semenones de Utez. Orti Galindoytz. senior [E] *Inecones Yruneco*. Ego Garcia Sancii manu mea confirmo." Goñi, 1997: 140. Etzana gurea da.

horrela dateke, baina, bestalde, zilegi ote da Euskaltzaindiak euskal usadioaren kontrakoa den izena ontzat hartzea? Zilegi ote da Euskaltzaindiak euskaraz ibili den edota ibiltzen den izenaren edo aldaeraren ordeztarazkoa onestea? Ez gara hemen *Iruñea / Iruña* pareaz ari, noski, ez eta *Mugairi / Mugaire* bikoteaz ere, baina bai *Labiano, Zolina* eta *Urdániz*-en taxuko «euskal» formez. Onartzen al ditu Real Academia Española-k *Girona* edo *Lleida* gaztelaniazko izentzat?

Legea errespetatu eta begiratu beharra dago, baina normala ote da Larraunen *Etxarri* idazten dena kilometro batzuk beherago, Etxauribarren, *Echarri* idaztea? Eta Iruñe ondoko bi *Zizur*-ak erdaraz ere grafia diferentez idaztea? Hauek kontu politiko eta administratiboak dira, logika handirik ez izateaz gainera edozein unetan alda daitezkeenak, «Vascuencea»-ren legea berrikustearekin, konparazione. Gogoratu beharra dago orain ez aspaldi saio bat izan zela Nafarroako Legebiltzarrean aldaketa hori lortzeko, orduko gorabehera politikoez huts eginarazi bazioten ere. Zernahi gisaz, garbi dago batzuetan izen ofizialaren eta Akademiak proposatu izenaren artean aldea badela, arazoak sortzen dituen.

Normalizaziorako irizpideak

Orain arte bi arazo inportante aipatu ditugu irizpideei dagokienez:

4.1.- Aldaera herrikoi (arinki edo bortizki) laburtuen tratamendua.

4.2.- «Praktikokeria» deitu duguna, erdarazko izenak euskararako proposatzea, jokabide hau praktikoago delakoan.

Arazo gehiago ere badira, baina ikus ditzagun bi hauek lehenbizi.

4.1.- «Aldaera herrikoia» diogu eta ez «izen herrikoia», normalean euskarazko izenak eta erdarazkoak toki beretik atera direlako, etimo beretik, bestelako kasuak ere izan arren. Hots, euskarazko izena erdarazko «bera» ohi da, baina eboluzionatuago egoten da (ez beti, alabaina. Cf. goian aipatutako *Biotzari / Bigüezal* edo *Gorza / Güesa* pareak), gorago erran bezala euskara hizkuntza ofiziala izan ez delako. Lehen aipatu ditugu *Olasti (Olagagutía* erdaraz) eta *Otsagi, Otxagi (Ochagavía* erdaraz), baina berdin aipa liteke, adibidez, Markinako auzoa den *Ziortza (Zenarruza)* edo beste edozein, izan aukeran baititugu honelakoak.

Gure iritzia garbi azalduko dugu: gu ez gara, maila ofizialean, aldaera laburtu horiek proposatzearen eta erabiltzearen aldekoak. Uste dugu kontserbatzaile jokatu behar dugula honelakoetan, pasatu gabe jakina, soberakina sobera baita toki guztietan, hau da, Erdi Aroko formetara itzuli gabe, baina azken orduko berrikeriak ere onartu gabe⁷. Erraterako, guk uste dugu *Goizueta* izan behar duela Urumearen ertze-

⁷ Sabino Arana ere (1896: 263-264) iritzi honetakoa zela dirudi, honela baitio:

“*De fonética euskérica.* - En los nombres euskéricos propios (locales y personales) debemos respetar la fonética indígena con que han llegado á nosotros: porque, como nombres propios que son, su forma es ya fija, y no tenemos nosotros derecho á variarla para acomodarlos á ningún sistema fonético que hayamos adoptado. Debemos, por ejemplo, decir:

Bilbao, y no **Bilbo**

Lekeitio, y no **Lekeño** ó **Iekieño**

ko herriaren izena, ez *Goizubieta* zaharkitua ez eta *Goizuta* herrikoia ere. Hemen, jakina, hizkuntz mailaz mintzatu beharra dago, erregistroz, guri ez baitzaigu batere gaizki iruditzen goizuetarrek berek *Goizuta* ibiltzea etxean, lagun artean, herrian, eguneroko hizketan. Besterik da, ordea, inprimaki ofizialetan, bide seinaleetan eta abarretan zerk agertu behar duen zehaztea. Gure ustez, errana dugu, *Goizueta* da egokiena horretarako.

Olazti, *Otsagi* eta *Ziortza*-ren kasuak antzekoak dira. Hiru hauek jakina denez *Olatzagutia*, *Otsagabia* eta *Zenarrutza* (> *Zearrutza*)-tik atera dira, alegia, ez erdarazko formatik, baina bai honetatik hurbilago dagoen aldaeratik. Forma osoak aukeratzeko arrazoiak bi dira gure iritzian:

a) Forma laburtuak maiz ez zaizkio inongo arau fonologikori jarraikitzen, libreki eboluzionatu dute, halaberharreko bilakaera izan dute, maiz silaba bat baino gehiago galdu dutelarik: *Beute*, *Elgorgia*, *Ibizta*, *Iaurta*, *Sauta*... Hots, ez dago legerik aldaera hauen garapenean, anarkia da nagusi, azentuaren eragina alde bat uzten badugu behinik behin.

Guztiz ere, laburketa prozesua zenbaitetan euskara mintzatuaren ohikoak diren gertakarien ondorio da: *Beskoitze* edo *Sohüta*, konparazio batera, bokal arteko dardarkari bakunaren galtzearen –lehen kasuan– eta dardarkaria + aspiratua taldearen bilakaeraren –bigarrenean– emaitza dira, aldakuntza horien ondoko edo aldi bereko bokal bategitea ahantzi gabe. Borroka, gudua, galdua dugula badakigu, baina errateko aiherrak egon eta erran gabe ezin pasatu: gure ustean *Beraskoitze* eta *Sorhoeta* dira proposatu beharreko formak, hots, Leizarragak 1571n (*Beraskoizko* dio) eta Belapeirek ehun eta hogeita bost urte berantago zerabiltzaten formak. Bigarren honek darabilen *Zuberoa* forma, grafiak grafia, da hain zuzen ere egun batuan onartzen dena, eta hau horrela bada –arrazoi gehiago ere badirateke, autoreen lekukotasun beranduagokoak eta– ez da garbi ikusten zergatik hautetsi behar den, beste aldetik, *Sohüta* eboluzionatua.

Hemen gure kultur ondarearek ilako atxikimendua ere bada tartean, zeren –eta ez dugu etimologia eginahalean lortu behar den helburutzat hartzen– *Beraskoitze*-en

Gernika, y no Gernike

Arteaga, y no Artia ó Artie

Beérneo, y no Bérnio

Alboniga, y no Almika ó Almike.

Ikusten den bezala proposatzen dituen formak erdarazkoekin bat datoz, baina ez da honetan gelditzen, eta «euskal izen bereziak» dituzten bizioez garbitu behar direla uste du, izan daitezken hauek naturalak –barne bilakaeraren ondorio–, izan daitezken erdararen eraginaren ondore:

“La única reforma á que nosotros podemos y debemos sujetar los nombres propios euskéricos es aquella que los purifica de los vicios que tengan, ora se deban á causa natural, ora á influencia erdérica.

Ejemplos:

Aránzazu debe ser **Arantzazu**

Zuazo » **Zuatzu**

Lexabarri » **Lexabári**

Recalde » **Erekalde**

Urrugne » **Uruña**

Ciboure » **Ziburu**” (ibid., 264)

Berasko baitugu, erdarazko *Velasco*-ren euskarazko kideko izena (Orpustanek, 1990: 23-24 eta 1999: 271 beste zerbait ikusi nahi du, oker gure ustean*), eta *Sorhoeta*-n *sorho* 'soroa' edo, eta toponimian hainbeste azaltzen den *-eta* atzizkia. Arrazoi honengatik beronengatik hobesten ditugu gorago aipaturikako *Mariestebanbaita* eta *Sastrenea* eta *Máixtamàttià* eta *Xixtérnià* baztertzen.

Badakigu toponimoen normalizazioa eta matematikak jakite desberdinak direla, baina ahal delarik irizpide bera ezarri beharko dugu kasu batean eta bestean. Bestalde, eta ohartzen gara hau galdera delikatua dela, Hegoaldean zentzuzko iruditzen zaizkigun irizpideak –ez formak– Iparraldean ez dira baliagarriak? Alegia, Hegoaldean gero eta gehiago forma osoen alde egiten bada, Iparraldean zergatik hobetsi behar ditugu aldaera laburtu tradizio handirik gabeak? Erantzuna ezaguna dugu: Iparraldeko euskararen egoera tamalgarria da, hiztunek ez lukete jasanen horrelako normalizazio bortitza, aski baitute orain dituzten gaitzekin, etab. Nafarroako euskararen egoera ere ez da kontent egoteko modukoa, baina onartu da forma osoaren irizpidea eta orain arte ez da deus berezirik gertatu.

b) Euskarazko forma osotuagoak erdarazko aldaeratik hurbilago egoten dira, Hegoaldean bederen, eta hau, praktikotasunari begira, mesedegarria da beti. *Olazti* / *Olatzagutia*-ren kasuan argi samar dago Vasconcearen legeko “formas sensiblemente diferentes” atalean sartzen direla; euskarazko aldaeratzat *Olatzagutia* *-a* hartzen bada, orde, garbi dago forma bakarra eman behar dela, ez bi.

Kontua da orain arte egin diren normalizazio saioetan *Olazti* eta *Otsagi*-ren tanke-rakoak proposatu direla, bigarren mailan besterik ez bada ere (*NHI*-n, erraterako), eta estatus berezia dutela pentsatzen dela, *Beute*-k, *Elgorgia*-k edo *Ibizta*-k ez bezala. Guk ez dugu batzuen eta besteen alderik ikusten, eta *Otsagi* onartzen bada, zergatik ez da ibar bereko *Ibizta* onartu behar, adibidez?, eta *Olazti* ontzat hartzen bada, zergatik ez *Altsu* (*Altsasu*-ren partez) edo *Urdin* (*Urdiain*-en orde)? *Otsagabia* *-a* eta *Olatzagutia* *-a* forma osoek duketen arazoa bukaerako *-a* hori izan daiteke, Mitxele-nak erraten duen bezala euskarazko aldaerek *-a* eskas ohi baitute, erdarazkoek *-a* agertzen duten bitartean. Honela zioen errenteriarrek *Iruñea*, *Iruñe* pareaz ari zelarik:

“Bai *Iruñea* eta bai *Iruñe* zabalduak badira, eta nolazpait ere elkarren kideak, bada bide aski eroso bat besteari lotzeko eta uztartzeko. Gauza jakina baita Euskal herriko izen propioak maiz agertu ohi direla noiz artikulatu itxurako *-a* itsatsirik daramatela, noiz hori gabe. Erdal formek sarritan dute euskarazkoek ez duten *-a*: esate baterako *Altsasu* (*Altsu* Urdiainen, Satrustegi adiskideak esan zidanez eta cf. *freyre Semeno de Alsasso*, 1288): *Alsasua*, *Bakaiku* (cf. *don S. Remiriz de Vacaciu*, 1226, Utergan): *Bacaicoa*,

* Uste dugu ikertzaile hau urrutiegi doala azalpen antroponimiko erraza duten toki izenetan bestelako azalpen deskribatzailea bilatu nahi duenean. Ikus Irigoienek (1990) egin zion kritika. Lemoine ere (1977: 124) urrutiegi doa *Briscons* / *Beskoitze*-n, beste askotan bezala, izen galo-erromatarra ikusi nahi baitu (*Brixius*, *Bricius*). Autore honek euskal jatorri deskribatzaile segurua duten izenetan ere antroponimoa ikusi nahi izaten du. Honela dio, adibidez, *Hasparren* / *Ahasparne*-z (ibid., 125-126):

“*Hasparren* (...) - Le nom ne peut pas s'expliquer par le basque; la finale nasalisée *-en* évoque *-anum*; *Asper(i)us*”.

Olasti: *Olazagutia* (*Olaçagutia* XIV mendean, ez *-goitia!*), *Otsagi*: *Ochagavia* (*Oxssaganua* eta horren gisakoak XI. mendean geroz), eta abar. Baztanen *Eluete* (*Eluate* lehen) eta *Elbetea* (...)” (Mitxelena, 1987 [1983], 192)

Guk uste dugu Mitxelenak hor aipatzen dituen izen guztiak ez direla maila berekoak, batzuk (*Bakaiku*, *Elbete*) “artikulu itxurako *-a*”-rik gabe azaltzen direlako dokumentazioan –badira salbuespen diren lekukotasunak, alabaina–, eta beste batzuk berriz *-a*-rekin (*Otsagabia*, *Olatzagutia*). Geroztik, bi izen hauek kendu-utzikiko *-a*-rekin normalizatzea dokumentazioan azaltzen denarekin bat egitea da, *Bakaiku* eta *Elbete* artikulu itxurako hori gabe normalizatzea tradizioarekin bat egitea den era berean. Hemen pixka bat aparte gelditzen zaiguna *Altsasu* da, agirietan ia beti, Mitxelenaren lekukoa gorabehera, *-a*-rekin aurkitzen baitugu (ikus *NHI*). Nolanahi ere, kontuan hartu beharra dago, errenteriarak *Iruñea* / *Iruña* aztertzen ari delarik dioen bezala, ditugun testigantza horiek erdal testuingurukoak direla, eta oro har euskal usadioarekin bat heldu eta fidagarriak direla irudi badu ere, ez dutela beti horrela izan behar, noraezean.

Laburketa bortitz anarkikoetatik bereizi behar dira, eta zeharo bereizi gainera, Euskal Herrian oso zabaldua egon den arau fonologiko bati jarraikiz gertatu diren aldaketen fruituak. Errate baterako, bokal arteko sudurkariaren galera, *Albeiz*, *Gal-dakao*, *Laukiz*, *Lazkao* edo *✱orrao*-n duguna, ezin da desitxuraketatzat jo, ez eta bilakaera anarkikotzat ere. Kasu berean dago lehen aipatu dugun *Ziortza* –hau da izen ofiziala– sudurkaria galtzen duen aldetik, dudarik gabe *Zearrutza*-ren itxuragabetzea besterik ez baita, oraingoan –desegokiro gure ustean– forma desitxuratu-uxea eman baldin bada ere ontzat. Orobatsu erran daiteke diptongoen tratamenduaz, bukaerako bokalak ixteko edo itxi mantentzeko euskaraz dagoen joeraz, hasierako bokal protetikoei eta bestelakoei eustekoaz eta abarrez (cf. *Atallu* / *Atallo*, *Errezu* / *Riezu*, *Erripa* / *Ripa*, *Erronkari* / *Ronkal*, *Galoze* / *Gallués*, *Irunberri* / *Lumbier*...). Alegia, alde batean ezarri behar dira legerik gabeko laburtze usu bortitzak eta beste aldean hizkuntzaren joera zabaldu eta zahar baten ondorio diren aldakuntzak.

4.2.- Honekin loturik dago bigarren irizpidea, praktikokeriarena deitu duguna. Zenbaitek gorago aipatu forma eboluzionatu horiek –edo horietako batzuk, hobeki erran (*Olasti*, *Otsagi*)– onartzen dituzte, baina gero galdegiten dute ea zer dela-ta onetsi behar dituzten bokal arteko sudurkaririk gabeko formak edo bukaeran *-tz* dutenak, erdarazko aldaeratik urruntzen direnak, askoz praktikoa goa litzatekeelarik *Taxoare* edo *Olkoz*-en partez, erraterako, erdaraz –itxurak itxura– ibiltzen diren *Tajonar* eta *Olkoz* erabiltzea. Galdera hau beste batekin osatzen dute: zer irabazten du euskarak *Tajonar* eta *Olkoz* erabiltzeko partez *Taxoare* eta *Olkoz* erabiltzearekin? Lehen galderari erantzuna eman diogula uste dugu; bigarrenari, berriz, beste galdera batekin erantzun dakiok: eta zer irabazten du euskarak *Pamplona* edo *San Sebastian* erabili ordez *Iruñea* edo *Donostia* erabiltzearekin? Erantzuna bistakoa da: euskaldunok tradizioz, menderik mende erabili ditugun aldaerak erabili behar ditugu, eta ez ditugu, praktikotasun gaizki ulertu batengatik, euskararako ere erdarazko aldaerak onetsi behar.

Hemen zalantza batez ere euskara galdu duten alderdietako herrien izenentan sortzen zaie, ez hainbeste euskara bizirik dagoen eskualdekoetan⁹, baina ulertu behar da hainbat tokitan gure hizkuntzaren galera azkarra izan dela, eta testuetan eta artxiboetan gero eta gehiago azaltzen ari direla erdaldundutako eremuan bokal arteko sudurkaria galdu eta txistukaridun afrikariak dituzten formak. Erraterako, guk orain hamar urte *NHI-n Ardanatz* normalizatu genuen herri izena (Eguesibarkoa) *Ardach* dokumentatu da gero *Ardachabidea* mikrotoponimo historikoan. Honetan hiru gauza interesgarri azaltzen zaizkigu:

a.- Bokal arteko sudurkariaren galtzea. Hau erran gisa, arau orokorra da, eta euskara galdu duen –berriki samar galdu du, Elkano 1904an herri euskalduna zelako artean– Nafarroako alderdi zabalean ere kausitzen dugu (*Aizkoa, Artaxoa*). Beraz, beste alderdietan ageri den arau fonologikoa hemen ere indarrean egon zela dakusagu.

b.- Bukaerako txistukaria afrikaria zela garbi erakusten digu *-ch* digrafoak. Hor-taz, *NHI-n* analogiaz baliatzea ez zen txorakeria izan, kasu honetan bederik.

c.- Nafarroako eta bestetako hainbat lekutan oraindik egiten den moduan, adlatiboaren hondarkia, kontsonantez bukatutako izen berezietan, *-a* zen, edo izan zitekeen, Eguesibarren.

4.3. Tokian tokiko euskararen sarrera, toponimoen normalizazioan vs. analogia

Gai delikatua da hau Nafarroa bezalako eremu zabal «nabar» batean; beste herrialdeetan ere, seguraski, antzeko zerbait izanen dugu, baina beste maila batean. Nafarroako herrien normalizazioan (*NHI-n*) Erronkari eta Zaraitzuko herri izenei lehenik, eta Baztangoei gero, zuten bereztasuna aitortu zitzaaien, alegia, bertako ebakerraren araberako aldaerak onartu ziren, pittin bat osaturik zenbaitetan, bukaerak –hau ohi da arazo-emailerik handiena– tokian tokikoak onetsiz: *Almandoz, Arraioz, Orontze, Uztarroze...* baina *Alkotz, Iraizotz, Madotz...* Berdin bukaeratik kanpo ere: *Bidankoze* (ez *Bidangoze*), *Erronkari* (ez *Errongari*), baina *Espartza* halere, ez *Espartza* (Iruñerrian beste bat gotea zatekeen erabakigarria).

Beste aldetik, izen berak ebakera bana izan dezake ibar batean eta aldamenekotan; konparazioe, Baztanen *Almandoz* dena Esteribarren eta Ultzaman *Almandotz* erraten da.

Aipatutako hiru ibar (Erronkari, Zaraitzu eta Baztan) horietatik kanpo ere onartu dira lekuan lekuko zenbait ezaugarri, gehienbat herri horiek euskaldunak izan eta izenak gure artean franko erabiltzen direlako: *Arribe* (ez *Arriba*), hemen semantikak ere izan du zerikusia. Ikus beheitiago dioguna), *Arantz* (ez *Aranatz*), baina ez beti: *Aurtiz, Oitz*, ez bertan erraten den bezala *Aurtiz, Oiz...* Hemen hartu beharreko erabakia hau da: analogiari bide eman behar zaio ala tokian tokiko ezaugarriak lehene-tsi behar dira? Soluzioa ez da beti begien bistakoa. Izan ere, normalizazio lanetan

⁹Hemen ere badira arazoak, hala ere. Erraterako, gipuzkoar askok *Pamplona* edo *Plampona* ibiltzen dute, Leitzakoeek *Valcarlos* eta luzaidarrek *San Sebastian*, azken hau ibiltzea, goizuetar batendako adibidez, astakeria handi xamarra baldin bada ere.

hautatu ziren formek, egokienak ez izanagatik ere, bide egin dutela aintzat hartu beharra baitago.

4.4. *Gizarte kontuak: Estella | Lizarra, Vitoria | Gasteiz...*

Herri izenen normalizazioa egiterakoan eskuarki irizpide linguistikoak erabiltzen ditugu, baina hizkuntzaz kanpoko kontuak ere aintzakotzat hartzekoak dira. Inoiz hizkuntz irizpideak eta bestelakoak elkarrekin errietan ibilita ere ez dugu beste aterabiderik egina dagoena onartzea baizik, arestian erran edo iradoki bezala. Konparazione, *Lizarra* zabaldu da *Estella*-ren euskarazko izentzat, nahiz Nafarroako euskaldunok –eta Arabakoek ere berdin, garai batean, seguru aski– antzinatek *Estella* (eta *Estellerria*) erran izan dugun. Berdin gertatzen da *Atarrabia* / *Villava* parearekin eta antzeko zerbait *Gasteiz* / *Vitoria* eta *Agurain* / *Salvatierra*-rekin. Aurreneko bi kasuetan euskarazko izenak –*Lizarra*, *Atarrabia*– bertako auzo baten eta etxe baten izena besterik ez dira, baina *Estella* eta *Villaba* erdaratikakoak direnez gero, herriaren zati bat, modu batera edo bestera, eta ez osotasuna, izendatzen zuen izena hobetsi da. Caro Baroja (1982: 61) izen zaharrak errekupeatzearen kontra mintzozen Franco hil eta urte gutxi batzuk beranduago, honela:

“(...) pues nos encontramos con que éste es un problema de difusión cultural de un concepto que está en Europa occidental en un momento dado. Lo mismo pasa con Salvatierra. Salvatierras hay en España, hay en Francia, etc. etc. Lo mismo pasa con Miranda, hay Mirandulas, Mirande, en fin todo esto es una cosa que la podemos seguir por la toponimia general europea occidental, incluso con nombres como uno vecino a Alava aunque no es Alava: es Mondragón; Mondragón hay en Francia y hay en Italia y esto es un uso internacional relacionado con el movimiento de la planificación, paralelo al uso de los estilos como el románico o el gótico, usos de una época en un ámbito grande.

Ahora podemos pensar ¿son estos nombres equivalentes o iguales a los más viejos? ¿es Vitoria lo mismo que Gasteiz, es Salvatierra lo mismo que Agurain? ¿son Gasteiz y Agurain tan vascos genuinos como pretenden algunos? Yo tengo mis dudas, otros no las tienen. Yo personalmente creo que Agurain está dentro de un mundo de sufijos que, en fin, tienen origen no vasco. Y estas dudas que son históricas, lingüísticas me hacen pedir, en este momento, un poco de reflexión sobre esta especie de alegría desmesurada que se ha tenido con los cambios de los nombres por principio, por una especie de impulso temperamental (...)”

Villaba-ren kasua (<**Villanova*; cf. Longidako *Villaveta*-ren *Billanoua*, *Billanueba*, *Uillanoua*... lekukotasunak, *NHI*, 180; *Villaveta Villava*-ren -*eta*-dun txikigarria besterik ez da), Gipuzkoako *Billabona*-renaren antzekoa da: etimoa erdalduna da bi kasuetan, baina izenok jaso duten tratamendua, izan duten bilakaera euskarazkoa da edo euskarazkoarekin bat dator¹⁰, eta ez genukeen inolako beldurrik izan behar

¹⁰ *Billabona* izenean, halere, ez da bokal arteko sudurkaria erori, beharbada izena hartu zenerako sudurkaria galarazten zuen araua indarrean ez zegoelako. Izenon lehen osagaiak duen soinu bustia euskararen bustitzearen ondorio izan daiteke, baina sortu zireneko *Billanoba*. *Billabona* ebakitzen zirela ere pentsa daiteke.

ontzat hartu eta euskal grafiaz idazteko (ikus Nafarroako herriaz Belaskok dioena, 1996: 422).

Vitoria / *Gasteiz* eta *Salvatierra* / *Agurain* bikoteetako euskarazko izenak bertako herrixkaren izen zaharra¹¹ (izen honetaz Irigoien, 1982 ikus daiteke) eta herriaren aspaldiko izena, Donemiliagako “reja”-n azaltzen dena (*Hagurain*, 1025. Ikus *TAV*, 25 eta hurr.) dira. *Salvatierra*-ren euskarazko aldaera Lopez de Gereñuren lanean ageri den *Salbaterra* zen (1983: 426 eta 429) eta da, Arantzazu eta Oñati aldean (*Salbaterra* erraten da; ikus Izagirre, 1994: 205), *Billabona*-ren tankera berekoa. Orain, alabaina, berantegi da *Billaba*, *Bitoria*, *Estella* edo *Salbaterra* erraten eta idazten has-teko; ez da berantegi, ordea, *Errenteria* / *Orereta* parearen kasuan. Hemen *Orereta* aspaldiko izena¹² berpiztu nahian dabilta batzuk, euskarazkoa zelako, baina azken mendeotan *Errenteria* –aldarekin– ibili izan da, eta guk ez dugu uste *Orereta* berpiztu behar denik, egun inork –gaurgero “ia inork” edo “gutxik” erratea zehatzagoa dateke– erabiltzen ez duelako, *Errenteria*-k, usaiakoa izateaz gainera, euskararen marka kopetetzurrean iltzatua daraman bitartean.

Alfontso Irigoienek ez zuen guk bezala pentsatzen (1995: 208); aut ore honen ustez badira arrazoiak *Orereta* ontzat hartzeko, are *Gasteiz* berpizteko izan ziren bai-no gehiago. Kontuan hartu beharra da, gainera, *Orereta* gerra aurrean ere ibili zela, hondarreko urteotan ez ezik. Honela dio:

¹¹ “In nomine omnipotentis Dey, ego Sancius, Dei gratia rex Navarre, façio hanc cartam confirmacio-/nis et roboracionis vobis omnibus populatoribus meys de nova Bitoria tam presentibus quam futuris. Placuyt mihi Iybençi (sic) animo et sana mente populare vos in prefata villa cuy novum nomen inposuyt (sic) scilicet Vitoria, que antea vocabatur Gasteys», Nafarroako Antso 6. Jakintsuaren foru ematea, Lizarran, 1181eko irailean. Crespo et al., 1995: 1.

¹² Honela erraten zaigu 1320ko agiri batean (Crespo et al., 1991: 3):

“E por quanto fuessen mas aguardados e deffendidos destos males e que acordaron si lo Yo por bien toviessse de faser poblacion de villa todos de so uno en una tierra a que disen Orereta”

Eta aitzinxeago:

“E nos por faser bien e meçed a los del dicho conceio de Oyarço e porque disen que seran mas aguardados de danno que la poblacion que fisieren en la dicha tierra que disen que es suya a que disen Orereta” (ibid.)

Nolanahi ere *Villa Nueva de Oyarço*, *Villa Nueva d'Oyarçun* eta *Villa Nueva d'Oyarçun* izan zen hiri «sortu» berriak hartu zuen izena, ez «Renteria» edo «Errenteria»:

“...con consseio e con otorgamiento de la Reyna donna Maria, nuestra avuela e tutora, tenemos por bien e otorgamos e mandamos que fagan poblacion de villa todos de so uno que es en su termino a que disen Orereta que pueblen y todos. E esta que desta guisa y poblaren mandamos que aya nombre de aqui adelante Villa Nueva de Oyarço.” (ib.)

Egia da, gainera, honelako izendatze ponpoxo xamarrak ohikoak zirela. Gipuzkoako hurrengo testu honetan ikusten den gisan (Crespo et al., 38):

“...e por la Villa Nueva de Vergara Juan Perez de Leyçarralde e Iohan Peres de Espila e Iohan Garçia de Eguino; e por la Villa Mayor de Marquina Pero Martines (...); e por la villa de Sant Andres de [Heybar Martin Esquer] de [Lobi-Jno]; e por la villa de Miranda de Yraurgui Ascoytia Pero Sanches de Ybarquen, e por la villa de Salvatierra de Yraurgui [Aspeytia Ynego] de (sic); e por la villa de Santa Crus de Çestona (...); e por la villa de Velmonte de Usurbil (...); e por la villa de Mont Real de Deva (...) e por la villa de Maya de Elgueta (...); e por la Villagrana de Çumaya (...)”

“*Gasteiz* ziutate-izena berbiztu lizen erabiliriko arrazoi berbera aplikatzen dateke *Orereta* forma ere era berean onetsirik geldi dadin, gogoan dugula, gainera, azken urteotan, eta baita gerra aurrean ere, aski ezagun eta onartu bihurtu dela euskaldun asko eta askoren artean”

Gu, halere, ez gatoz bat euskaltzain bizkaitarrarekin. Bakarren batek erranen digu ea zergatik proposatzen dugun oraingo izena kasu honetan, baina *Labio*, *Taxoarre*, *Zolia* eta lehengo mendeko edo lehenagoko beste batzuk beste kasu batzuetan. Hemen lehenik bada muga kronologikoa: *Orereta* aspaldikoa da, Erdi Arokoa, ez geroagokoa oker ez bagaude, eta *Labio*, *Taxoarre*, *Zolia* eta abar, aldiz, askoz berriagoak dira, XX. menderaino iritsi diratekeenak. Gainera, *Erretereria* eremu euskaldunengan dago, eta izen honen transmisioa euskararen barrenekoa izan da, hots, erdal jatorriko etimo baten euskal bilakaeraren fruitu da, euskaldunek ibiltzen dutena, ez *Labiano*, *Tajonar*, *Zolina* eta beste bezala, hauek, etorkiak etorki, erdal aldaerak baitira, erdaldunek –ez euskaldunek– erabili eta erabiltzen dituztenak. Beraz, eta ondorioz, etimoari, odol garbitasunari garrantzi gutxiago eta izenak euskaraz duen edo izan duen erabilerari garrantzi gehiago eman behar geniokeela uste dugu.

Gizarte kontuei, faktore soziologikoei eman behar zaien garrantzia dela eta, ezin aipatu gabe *Bilbo*-ren kasua. Aldaera hau, jatorriz, Bizkaiko eta Bizkaitik kanpoko euskaldunek (tradiziokoez ari gara, jakina, zeren erabili, egun Euskal Herriko edozein hiztun erdi ikasik erabiltzen baitu) erabilia da eta badu antzinadaniko tradizio idatzia. Forma laburtuxea da halere, *Bilbao*-tik atera dena, eta goian azaldu irizpidearen arabera balirudike txarrestekoa dela, *Bilbao*-ren mesederako, honela, bide batez, arazo franko baztertzen baititugu, euskarazko eta erdarazko izenak, edo aldaerak, berdinak –bera– izatearekin (*Bilbao-Bizkaia Kutxa*-n adibidez). Guztiarekin ere, guk ez dugu uste kasu honetan atzeranzko martxa sartu beharra dagoenik, hain zuzen ere *Bilbo* euskarazko izentzat erabilia zen eremutik kanpo guztiz zabaldua delako, telebistan, irratian, testuetan, liburuetan... eta abarretan erabiltzearen bortsaz. Gure irudiz ordaindu beharrekoa gehiegi da irabaziko genukeenaren aldean.

Nolanahi ere, orain zenbait giro eta tokitan nabari da *Bilbao*-ra itzuli nahi hori. Hau ez da berria; Sabino Aranak 1896an, gorago ikusi dugun bezala, *Bilbao* hobesten zuen, eta azken urteotan berdin pentsatzen zuten Mitxelena erreterierarrak eta Irigoien bilbotarrak, hots, onomastikaren arloan –gainerako arloak ez ditugu ukituko hemen– izan ditugun espezialistarik hoberenek. Honela zioen Irigoienek gai honetaz (1986: 168):

“Ayer Mitxelena sugirió de alguna manera aquí que la forma Bilbao podría haberse mantenido inalterada, con forma oficial ambivalente para la lengua vasca y para el castellano. Estoy de acuerdo con ello, aunque debo confesar que en su día me sumé a la propuesta que, debido a que desde hace un tiempo relativamente considerable, al menos en Vizcaya, Bilbo se había generalizado como forma única entre hablantes vascos, apoyaba la oficialización de la forma contraída”.

Badirudi Schuchardt ere *Bilbao* / *Bilbo* pareaz kezkatu zela (Hurch & Kerexeta, 1997: 39), honela erantzun baitzion –ustez egin zuen galderari, hau ez baita gutunetan azaltzen– Urkixok:

“«Bilbaon» es indudablemente correcto y así se dice en Guipúzcoa y en el Labort: En la Doctrina Cristiana de Bartolome Olaechea se lee «Bilboco» y «Bilbon» en la edición de 1775, y en otras 3 posteriores que tengo. En cambio en la de 1825 leo «Bilbaon» pero dice también «Bilboco».

Siempre me había llamado la atención esta supresión de la a sobre todo al recordar el verso de Shakespeare en el que habla de «of this latten Bilbo»”

Kasu honek garbi erakusten du noraino den inportantea normalizazio erabakiak kontuz eta zuhurtziaz hartzea, gero atzera egitea oso zaila egiten baita.

4.5. *Semantika kontuak*

Normalizazioan kausitzen dugun beste puntu gatazkatsua arazo semantikoei dagokiena da; hau garrantzi gutxiko gaia da gurean, baina zenbait aldiz ez diogu muzin eta itzuri egiten ahalko. D. Kremer-ek azaltzen duenez (1987: 1602) tokian tokiko bizilagunek herriaren izena aldatzeko joera izaten dute, izen hori «oso erakargarria» ez denean. Honela dio:

“Los habitantes de un lugar de nombre poco atractivo son muy amigos de estos cambio, como se hace evidente en los dos conocidos ejemplos de *Porquerizas*, de origen medieval: la de Ávila se denominará *Flores* y la de Madrid adoptará el nombre de *Miraflores*”.

J. A. Fragoren ustez (1991: 211) tabua da zenbait toponimoren deserrotzearen, hots, aldatzearen, arrazoietako bat:

“El tabú es otro factor determinante en el desarraigo de ciertos nombres de lugar. Llorente Maldonado, tras citar el caso de *Casas Viejas*, trae a colación los del granadino *Asquerosa* y los salmantinos *Muelas* y *Pocilgas*, respectivamente eliminados por las innovaciones *Valderrubio*, *Florida de Liébana* y *Buenavista*. Mención aparte merece el jienense *Jódar*—o *Jodár*, pues su parecido con el verbo de sentido sexual hasta en el acento lo hace vacilar—, voz que pronto se empleó en expresiones equívocas («a la par, a la par lleguemos a Jodár», en la *Lozana Andaluza*), y que en repetidas ocasiones se ha querido cambiar por onomásticos menos comprometidos, habiendo dado ocasión a un hilarante suceso la última intentona de poner en su lugar un lírico *Valle de las Flores*”.

Traperok dioskunez (1995: 31) izenez aldatzeko arrazoia hizkuntzaz kanpokoia izan ohi da; honela dio, Kanarietako lekukotasun batzuk aipatuz:

“Es famoso en el Archipiélago canario, por ejemplo, el cambio que por los años 50 de este siglo se efectuó en la denominación de la capital de Fuerteventura: se substituyó el nombre tradicional de *Puerto Cabras* por el de *Puerto del Rosario* en homenaje a la Virgen del Rosario (...). Y en Lanzarote, *Puerto del Carmen* ha venido a substituir moderadamente al tradicional nombre de *Puerto Tiñosa*, por una especie de pudor lingüístico de los del lugar (cuando *tiñosa* es, probablemente, un guanchismo, paralelo a *Teror*, *Tirior* o *Tiñor*; y por tanto con un significado absolutamente diferente al castellanismo que desmerece). Y en Gran Canaria, *San Nicolás de Tolentino* substituyó a *La Aldea*, porque aquel es nombre neutro y este connota pequeñez, ruralidad y apartamiento; y el tradicional *Risco Partido* de la costa de Agaete, que refleja mejor que ningún otro el accidente que allí hay, ha sido substituido por el metafórico *Dedo de Dios*, que ilustra

muy bien los folletos turísticos, pero que los lugareños de siempre se resisten a aceptar; etc.”.

Nafarroan erdaraz *Allo* deitzen den herriaren euskarazko aldaera ere ez da ederenetakoa: azken urteotan ikasi dugu, eta segurua da, herri honi euskaraz, Oteitzan eta, *Alu* erraten ziotela, euskal fonetikari dagokionez. Jakina, aldaera hau hilik dago, inork ez du erabiltzen, alderdi hau aspalditik dagoelako erdaldunduta, eta orain ez dirudi «itsusi» samarra den izena berpiztea egokia denik. *Alura noa*, *Alutik nator*, *Alukoa naiz*, *alutarra da halakoa...* eta beste erratea gogortxo egiten da, eta kasu honetan badirudi zuhurrena *Allo*-n gelditzea dela.

Iruditsua da, baina ez berdina, euskaraz agiriko esanahirik izan ez arren erdaraz parregarri samar gelditzen diren herri izenen kasua. Hemen Nafarroako *Adios* eta erdarazko *Labiano*-ren euskal aldaera den *Labio* sar ditzakegu, eta agian *Arribe*-ren erdal forma (eta izenaren jatorri hurbila) den *Arriba* (cf. *Aldaba*, *Azpa*, *Eslaba*, *Ezkaba*, *Izaba...*). Jakina, erdaraz ez bageneki arazorik ez legoke, baina badakigunez gero *Adios*, *Labio* eta *Arriba* onartzeoak ote diren galdegin diezaiokegu geure buruari. Nafarroan *Adios* eta *Arribe* onartu dira –maila diferentekoak dira–, baina *Labio* ez da Arangurengo udalaren gustokoa izan. Ez dakigu, ordea, azken kasu honetan arrazoiak bakarrik semantikoak izan diren, zeren *Zolia* ere –honen beste arazo bat ebakera zein den zehaztea da– ez da udalekoen gogokoa izan, baina bai ibar bereko *Taxoare*, agian lehenagotik (1990az geroztik) honela normalizaturik zegoelako.

Nolanahi ere, garbi dago faktore semantikoak inportanteak direla eta toponimo nagusien normalizazioan aintzako hartu beharrekoak, inori ez baitzaio gustatzen bere herriak izen itsusia, are irrigarria, izatea.

4.6. *Neologismo osoak eta neologismo partzialak: Azkoién / Ameskoabarren, Bidasoa Beherea, Debabarrena, Tafallerria*

Inoiz edo behin urte batzuk dituen neologismoa onartu da, *Azkoién* adibidez, nolabaiteko hedadura bazuelako. Honelakoak oso bakanak dira, guk dakigula, eta ez gara horien oso zale. Besterik da toponimo zahar, ohiko bati atzean zerbait eratzikitzea, halako kontzeptu bat adierazteko izenaren beharrean gertatzen garenean. Honelakoa da, konparaziorako, euskarazko *Tafallerria*, erdarazko *Comarca de Tafalla* izendatzeko (hondar bilketa Tafallerri osoan bakarra da eta kontenedoreetan erdarazko izena azaltzen da; honen ondoan, nahi bada, euskarazkoa ere ager daiteke. Egia erran, «ager daiteke»-ren partez «agertzen da» erran behar genuke, azken aldi honetan aipatu *Comarca de Tafalla*-ren aldamenen *Tafallako eskualdea* ikusiak baikara), edo *Debabarrena* eta *Bidasoa Beherea* Gipuzkoan. Ibarren arloan ere bada zenbaitetan «neologismo partzial» hauetakoren bat, Nafarroako *Ameskoabarren* eta *Ameskoagoien*, adibidez.

Mota honetako izenak sortzeko orduan uste dugu inportantea dela beti eredu zahar eta finkatuetan oinarritzea, hots, euskararen bidetik ibiltzea, eta gero, eta 4.3 puntuarekin lotuaz, alderdi bakoitzeko hizkeraren berezko ezaugarriak ahal den neurrian atxikitzea (hemendik *Debabarrena* baina *Bidasoa Beherea*).

4.7. Ordena kontuak, ibarren normalizazioan

Ibar izenak normalizatzeko garaian maiz arazo hau izaten dugu: lehenbizi ibarren izena eman behar dugu eta gero herriarena ala alderantziz? Euskal elkarketaren arauen arabera balirudike lehenik ibarraren izena ezarri behar dela (*Larraun-Etxarri*), baina, bestalde, hau bide seinaleetarako eta bestelako testuetarako ez da zeharo egokia, eskuarki herri izena lehenesten delako, ez ibarrarena. Hortaz, eta bigarren irizpide honen arabera, *Etxarri-Larraun* behar genuke. Kontua da ibar baten barrenean arrunki ez dela ibarraren izena erabiltzen herria adierazteko: *Uharte* ibiltzen da Arakilen, *Donibane* Garazi aldean, *Hiriberri* Aezkoan... Kanpotik ikusita, alabaina, izen bera duten herriak bereizteko premia izaten da, Iruñean konparazio-ne *Hiriberri* erran edo idatziz gero batek ez baitaki zein *Hiriberri*-z ari den mintzazaila edo idazlea testuinguru jakin eta zehatz batean ez bada.

Arazoa, hortaz, *Larraun-Etxarri* edo *Etxarri-Larraun*-en moduko hurrenkeren artean bat aukeratzea da. Onomastika batzordean zalantzan izan ginen garai batez, baina azkenean bigarren ordenaketa aukeratu genuen eta geroztik, hautetsi beharra egokitzen zaigunean, lehenik herri izena ematen dugu eta gero ibarrarena. Egia da *Larraun-Etxarri*-ren moduko lekukotasunen bat badela, baina egia da, halaber, *Uharte-Arakil* eta *Donibane-Garazi*, *Donibane-Lohizune* sartuak ditugula euskaraz, hurrenkera hauen etorkia zein baita ere, eta beraz, hizkuntzaren aldetik debeku bortizik ez dugula. Praktikotasunaren aldetik, bestalde, egokiago dela irudi du aurren-aurrena herri izena ematea eta gero ibarrarena.

4.8. *Bailara vs. harana, ibarra*

Beste gai labainkorra, ibar izenen normalizazioan erdarazko *val*, *valle*-ren euskarazko kidea hautatzea dateke. Jakina, ahal delarik egokiena tokian tokiko aldaera erabiltzea da, hots, Nafarroan *Valle de Erro* edo *Valle de Arce* errateko *Erroibar* eta *Artzibar*, NHI-n hautetsi ere hautetsi zen bezala, bertan edo inguruetan euskaldunek horrela erraten dutelako, eta *Deierri* erdaraz *Yerri* deitzen den harana izendatzeko (< *Deio* + *herri*). Beste batzuetan, berriz, ez da ez *herri* ez *ibar* eta ez *haran* ibiltzen ibarra adierazteko; hau da, konparazioan, *Baztan*-en kasua.

Guztiarekin, zenbait aldiz honelakoetan ere erdarazko *valle*-ren kide den izen bat sartu beharra izaten dugu, adibidez orain gutxi Euskaltzaindiaren Nafarroako ordezkartzara euskarara bihurtzeko Baztandik igorri zuten *Noble Valle y Universidad de Baztan* deizioan. Honelakoetan Onomastika batzordeak, gure tradizioa aztertutik, izen egokienak *ibarra* edo *harana* zirela ikusi zuen (*bailara*-k ez du tradizio handirik), hainbat ibar izenetan biak azaltzen direnez gero. Bien artean bat aukeratu behar eta *ibarra* aukeratu zen. *Harana*, hala ere, egokiagoa izan daiteke espezifikoki bere baitan *ibar* biltzen duenean, *Oibar harana*-ren kasuan adibidez, errepikapen itsusiak saihesteko¹³.

¹³ Baldintzape hori gabe ere bada *haran* aukeratu duenik. Izan ere, orain gutxi jakin dugu Baztango udalak *Baztango Haran eta Unibertsitate noblea* hobetsi duela goian aipatutakoaren kidetako.

4.9. Ibarra-ren deklinabideaz

Ibarra-ren erabilerak arazoak sor ditzake, ez baita gauza bera *ibarra* izen arrunta eta gorago aipatu *Erroibar* toponimo oraindik bizian aurkitzen duguna, edo *Orbaibar* historikoan dagoena (*Orbaibar*, Goñi, 1997, 355. agiria). Lehen kasuan *ibarrean*, *ibarretik*... deklinatzen da, baina bigarrenean *Erroibarren*, *Erroibartik*...; *Orbaibar*-ren kasuan ere *Erroibar*-enean bezala jokatu behar dela irudi du. Zalantza guk moldatu elkarketa eta erabilera berrietan sortzen zaigu edo sor dakiguke, nahiz gure ustez jarraiki beharreko bidea aski garbi dagoen: *Eguesibar*-en tankerako toponimo "berrietan" *Erroibar*-en eredia erabili beharko da, eta *Ultzama ibarra*-ren modukoetan *ibarra* izen arruntarena.

4.10. Erribera aldeko herri-izenen euskarazko erabileraz

NHI-n Nafarroako Erribera aldeko erdarazko herri izenen ondoan *N.t.e.e.c* ezarri genuen, alegia, "no tiene equivalente euskérico conocido" eta lasai asko gelditu ginen. Arazoak gero etorri ziren, Nafarroako herri izen horiek maiz ez bada ere bai zenbaitetan behintzat euskarazko idazkietan erabili beharra zegoelako, *Egunkaria*-n konparazioe. Euskarazko izen edo aldaerarik proposatzen ez zenez, garai batean zenbait *NHI*-ren aurreko izendegian (Euskaltzaindia, 1979) ageri ziren aldaerak ibiltzen hasi ziren: *Erripazuloaga*, *Zentroniko*... eta beste.

Jokabide hau gure ustez ez da zuzena, eta euskaraz herri izen horiek erabili beharrak direnez gero, euskarazko –alegia, euskaraz funtzionatzeko– soluzio bat proposatu beharra dago, zein ere den hau. Gure iritzian (ikus Salaberri, 1998), gehienetan erdarazko izenak proposatu behar dira euskararako ere, *Cárcar* edo *Corella*, adibidez, ez baitu balio, gure ustean, *Karkar* edo *Korella* idazten hastea. Guztiarekin ere, *Falces* eta *Marcilla*-ren modukoetan bada euskarazko ebakera, hau da, Nafarroako euskaldun gehienek –hemen alde handiak daude hiztun batetik bestera, eta are eskualde batetik bestera, euskalduntasun mailaren arabera– oro har *Falzes* eta *Martzilla* erraten dute edo erranen lukete seguraski beharra izanez gero, eta uste dugu honelakoetan eskubidea badugula *-tz-* dun aldaera horiek erabiltzeko. *Berbinzana* Euskaltzaindiaren 1979ko lanaz geroztik da *Berbinzana*.

Zernahi gisaz, aurki honek ere badu bere ginberra: eta orduan, erran diezaguke te erdaldunek, zergatik idatzi behar dugu *Irurtzun* edo *Leitza*, guk beti *Irurzun* eta *Leiza* erraten eta idazten badugu?

Hauek dira toponimo nagusien normalizazioak sortzen dituen arazo nagusietako batzuk; gehiago ere badira, baina gaurkoz aski bedi horrenbesterekin.

Laburdurak

NHI: *Nafarroako Herri Izendegia / Nomenclátor Euskérico de Navarra*, Euskaltzaindia.

TAV: *Textos Arcaicos Vascos*, Mitxelena.

Bibliografía

- ARANA, S. (1896): *Lecciones de Ortografía del Euskera Bizkaino*, Bilbo.
- BELASKO, M. (1996): *Diccionario etimológico de los nombres de los pueblos, villas y ciudades de Navarra. Apellidos navarros*, Pamplona, Iruñea.
- CARO BAROJA, J. (1982): “La toponimia alavesa y su valor histórico”, *Vitoria en la Edad Media. Actas del I Congreso de Estudios Históricos celebrado en esta Ciudad del 21 al 26 de setiembre de 1981, en conmemoración del 800 aniversario de su fundación*, Vitoria-Gasteiz, 55-61.
- CRESPO et al. (1991): *Colección Documental del Archivo Municipal de Rentería. Tomo I, Fuentes documentales medievales del País Vasco*, 32, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- CRESPO et al. (1995): *Colección Documental del Archivo Municipal de Bergara. Tomo I (1181-1487), Fuentes documentales medievales del País Vasco*, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- EUSKALITZAINDIA (1979): *Euskal Herriko Udalen Izendegia*, Bilbo.
- (1989): *Nafarroako Herri Izendegia | Nomenclátor Euskérico de Navarra*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- FRAGO, J. A. (1991): “Problemas, métodos y enseñanzas de la toponimia”, *Actas de las I Jornadas de Onomástica, Toponimia. Vitoria-Gasteiz, abril de 1986 | Onomastika Jardunaldien Agiriak, Toponimia. Gasteiz, 1986ko apirila*, Euskaltzaindia, Bilbo, 199-220.
- GOÑI, J. (1997): *Colección Diplomática de la Catedral de Pamplona. 829-1243*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- HURCH, B. & KEREJETA, M^a. J. (1997): *Hugo Schuchardt-Julio de Urquijo. Correspondencia (1906-1927)*, Anejos del *Anuario del Seminario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, *International Journal of Basque Linguistics and Philology*, XLI, Euskal Herriko Unibertsitatea - Gipuzkoako Foru Aldundia, Bilbao - Donostia.
- IÑIGO, A. (1996): *Toponomástica Histórica del Valle de Santesteban de Lerín*, Nafarroako Gobernua, Iruñea.
- IRIGOIEN, A. (1982): “Sobre el topónimo Gasteiz y su entorno antropónimo”, *Vitoria en la Edad Media. Actas del I Congreso de Estudios Históricos celebrado en esta Ciudad del 21 al 26 de setiembre de 1981, en conmemoración del 800 aniversario de su fundación*, Vitoria-Gasteiz, 621-652.
- (1991): “Problemas de nomenclatura en la elaboración de mapas topográficos en áreas vascófonas de administración romanizante hasta el presente”, *Actas de las I Jornadas de Onomástica, Toponimia. Vitoria-Gasteiz, abril de 1986 | Onomastika Jardunaldien Agiriak, Toponimia. Gasteiz, 1986ko apirila*, Euskaltzaindia, Bilbo, 159-171. Lan hau *En torno a la toponimia vasca y circumpirenaica*, Bilbao, 1996, liburuan ere ateratazen argitaratu.
- (1995): “*Orereta* izenaren aldeko koordinakundeak Euskaltzaindiari aurkezturiko txostenaz eritzi emaita”, *De Re Philologica Linguae Uasconicae-V*, Bilbo, 205-208.

- IZAGIRRE, K. (1994): *El Vocabulario vasco de Aránzazu-Oñate y zonas colindantes, Anejos del Anuario de Filología Vasca «Julio de Urquijo»*, Gipuzkoako Foru Aldundia –Oñatiko Udala, Donostia– Oñati.
- KREMER, D. (1987): “Onomástica e Historia de la Lengua”, *Actas del I Congreso Internacional de Historia de la Lengua Española. Cáceres, 30 de marzo-4 de abril de 1987*, Madrid, Arco Libros, 1583-1612.
- LEMOINE, J. (1977): *Toponymie du Pays Basque Français et des Pays de l'Adour*, Éditions A. et J. Picard, Paris.
- LIZARDI (1972): *Itz-lauz*, Edili, Donostia.
- LÓPEZ DE GUEREÑU, G. (1983): *Toponimia alavesa seguido de mortuorios y despoblados y pueblos alaveses, Onomasticon Vasconiae 15*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- MENDOZA, J.L. & Múgica, M. (1993): “De toponimia navarra. Sobre el *Nomenclátor euskérico de Navarra*. Aspectos filológicos y sociológicos”, *ASJU*, XXVII-1, 551-574.
- MITXELENA, K. (1964): *Textos Arcaicos Vascos*, Minotauro, Madril.
- (1987 [1983]): “Iruñea”, *Palabras y Textos*, 187-193, Euskal Herriko Unibertsitatea, Gasteiz.
- ONOMASTIKA Batzordea (1997): “Nafarroako toponimia nagusiaren normalizaziorako irizpideak”, *Euskera*, 42, 1997-3, 653-666.
- ORPUSTAN, J.B. (1990): *Toponymie Basque*, Presses Universitaires de Bordeaux, Bordele.
- (1999): *La Langue Basque au Moyen Age (IXe-XVe siècles)*, Izpegi, Baigorri.
- RUIZ, T. (1997): *Archivo General de Navarra (1349-1381) I. Documentación Real de Carlos II (1349-1361)*, in *Fuentes documentales medievales del País Vasco*, Eusko Ikaskuntza, Donostia.
- SALABERRI ZARATIEGI, P. (1993): “En torno a Urdaitz / Urdániz”, *Euskera*, 38, 1993, 323-327.
- (1994): *Eslaba Aldeko Euskararen Azterketa Toponimiaren Bidez, Onomasticon Vasconiae 11*, Euskaltzaindia, Bilbo.
- (1995): “Nafarroako herri-izenen inguruan”, *ASJU*, XXIX-2, 559-580.
- (1998): “Criterios para la normalización de la toponimia mayor de Navarra”, *FLV*, 79, 363-376.
- TRAPERO, M. (1995): *Para una Teoría Lingüística de la Toponimia*, Las Palmas de Gran Canaria-ko Unibertsitatea.

RESUMEN

En el presente trabajo el autor hace una reflexión sobre la normalización de los topónimos mayores euskéricos, considerando los problemas más importantes a los que se debe hacer frente en la elección de la variante estándar vas-

ca. En primer lugar se señala la aculturación a la que ha sido sometida la comunidad lingüística euskaldún, fenómeno que puede ser observado tanto en la evolución de nuestros apellidos, como en la pérdida repentina de una serie de nombres muy comunes en otra época –pérdida que coincide con ciertos eventos de carácter político– y en la pronunciación y fijación de los topónimos mayores. Se trata también de la importancia que la investigación tiene en este campo, y se hace un examen detallado de los diversos factores que deben ser tenidos en cuenta a la hora de elegir una variante determinada. Finalmente se reflexiona sobre una serie de criterios que, en opinión del autor, deben guiar la tarea normalizadora.